

Öz

İslam öncesi döneme, Cahiliye Çağı denilmektedir. Bu dönemde Hicaz bölgesi ve çevresinde kabileye dayalı bir yönetim şekli hâkim idi. Şiir, rakip kabilelere karşı gücü dikkate alınırca adeta bu günkü basın işlevini görüyordu. Kabile reisi ve ileri gelenlerinin şiir sanatıyla yakından ilgilenmesi, kabile için büyük bir avantaj sayılıyordu. Cahiliye şiiri içinde kadın tem'asının sıklıkla kullanılması, onun en önemli bir özelliği idi. Diğer taraftan bu dönemde yazı malzemesinin çok kıt ve ulaşılmasının zor olması nedeniyle şiirin toplum hayatında önemli bir yeri vardı. Ayrıca sözlü kültürün yazılı kültürden daha fazla önemsendiği dönemde, şiirin ezbere aktarılması ve yazılması kaynak açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada İslam öncesi dönemdeki şiire, şiirdeki kadın tem'asına ve statüsüne dikkat çekilecektir. Daha sonra ilmî ve tarihî bir değere haiz olan cahiliye şiirinden hareketle, "cahiliye şiirinde kadının" konumu, tespit edilen on başlık altında ele alınıp incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Cahiliye, Şiir, Kadın, Statü, Kadının konumu, Mualakâtu's-seb'a,

The Position of Women in Jahiliyya Poetry in Terms of Its Sourcing Value

Abstract

The pre-Islamic period is called as the "Jahiliyya" age. In this period, there was a tribal governing system in the Hejaz and its surrounding areas. Poetry was practically functioning like today's press against rival tribes, given their strength. It was a great advantage for the tribe when the chiefs and the prominent persons of the society are concerned with the art of poetry very closely. The frequent usage of the woman as a topic in Jahiliyya poetry was the most important feature of Arabic poetry. Due to the fact that it was very hard to find writing material, poetry had a central role as oral culture in daily life. To memorize and write poems when oral culture was more important than written culture was very important factor in terms of being source for poetry.

* Araştırma makalesi/Research article. Doi: 10.32330/nusha.898336

*Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı, e-posta: ramazankazan@sdu.edu.tr, Orcid no: 0000 0003 3103111X

Makale Gönderim Tarihi: 16.03.2021

Makale Kabul Tarihi : 12.08.2021

NÜSHA, 2021; (53): 91-116

In this study, attention will be drawn to the poetry by focusing on women's theme and status in the pre-Islamic period. Then, based on the poem of jahiliyya, which has a scientific and historical value, the subject of "woman in Jahiliyya poetry" will be discussed under ten sub titles.

Keywords: Jahiliyya, Poetry, Women, Status, Women's Position Mualakātu's-seb'a,

Structured Abstract

In Arabic literature, poetry and poet have a special place and importance, especially in the period of Jahiliyya. During this period, poetry and poet had a more effective power than the role played by the press or the media, which is considered as an important power today. Poetry supplanted the science and represented almost all of human and social life and culture. In this period, we witness that the poet is accepted as a scientist, educator and philosopher.

Due to the fact that it was very hard to find writing material, poetry had a central role as oral culture in daily life. To memorize and write poems when oral culture was more important than written culture was a very important factor in terms of being source for poetry. Poetry was very important because of its power and influence, as it was easy to memorize in comparison with prose. Poems that were ranked in poetry competitions were written and hung on the wall of the Kaaba. Hence Jahiliyya poetry has a special importance in terms of the scarce written sources and documents. Because poetry has a scientific and historical value in subjects such as Arabic literature, history, social and cultural life, and beliefs. In this context, we witness that the theme of woman is handled in different ways, especially in the poetry of Jahiliyya. It can be stated that poetry is one of the most solid references in revealing the position and status of woman in the age of Jahiliyya.

In Jahiliyya poetry, woman is beloved and beautiful. Every part of the lover is of a different beauty. She is gentle and beloved. These features of her have been expressed by poets in other literary arts, especially in simile and metaphor styles. For example, the lover's smooth face was likened to the sun and her breath was likened to musky odor. Poets longed for the house and ruins that the lover had left.

In the poem of Jahiliyya, the mother is the person who was most affected by the troubles that her child encountered. The mother is the one who protects her child, tries to relieve him when a trouble happens, and mourns him if he loses. As a matter of fact, the singer woman's repetition of the songs is compared to a mother crying at her child in distress in the poem. In the poem of Jahiliyya, the relatives of the mother give advice to her children. If problems arise, they consider themselves responsible to solve it.

Women who were at a high level in the period of Jahiliyya were very self-confident and proud people. In general, the loyalty of women to their husbands was a separate virtue. There were also women who were engaged in trade during this period, albeit rarely.

According to what we learned from poems, women captured in wars were used as servants. We learn from poems that animals such as camels or horses were slaughtered for parties. Their meat, cooking, service, etc. servant women were doing it. Women were the main actors of the entertainment organisations.

Arab tribes would take some of their women with them when they went to war. They had witnessed the war in the background. They would encourage their wives to fight well. Otherwise, they would say that they would be taken by the enemy as a concubine. We learn this situation from the poem of Jahiliyya.

We learn from the poems that the marriage took place after the goods or money, which is called mehir, was paid by the male side to the girl's side. We witness that this custom has the same meaning as "bride price", which is still valid today. It can be said that the roots of the "bride price" custom goes back to the period of Jahiliyya.

After all, she is a lover, a mother, a servant and a concubine. She is the main actor in entertainment conventions. She is the one who encourages their husbands in wars and threatens them to become the enemy's concubines if they lose. Women at the highest level of the period have self-confidence, authority and position. She is loyal to her husband and mourns if anyone was killed in her tribe.

A- Giriş

İslam öncesi döneme Câhiliye çağı denilmektedir. Bu çağın son dönemlerinde genelde kabileye dayalı yönetim şeklinin hâkim olduğu bilinmektedir.

Kabile reisi başta olmak üzere ileri gelenlerin, şiir sanatıyla yakından ilgilenmesi bu günkü basının oynadığı rol mesabesinde sayılırdı. Özellikle cahiliye şiirinde kadın tem'asının sıklıkla kullanılması, onun önemli bir özelliği idi. Diğer taraftan bu dönemde yazı malzemesinin oldukça az ve elde edilmesi zor olduğu için yazılı kaynaklar çok az idi. Bu nedenle yapılan şiir müsabakalarında dereceye giren şiirlerin yazılması ve Kabe'nin duvarına asılmasının ayrı bir değeri vardı. Nitekim bu şiirler, el-Muallakâtu's-Seb'a' olarak meşhur oldu. Dolayısıyla yazılı kaynak ve doküman açısından dönemi itibariyle cahiliye şiirinin ayrı bir önemi vardır. Zira şiir, bu dönemin Arap dili kuralları, tarih, sosyal, kültürel ve dinî hayat gibi konuların araştırılmasının temel kaynaklarından olup, ilmî ve tarihî bir değere haizdir.

Bu makalede giriş mahiyetinde önce cahiliye, bu dönemde şiir ve şair ile kadının statüsüne temas edilecektir. Daha sonra ilmî ve tarihî bir değere haiz olan cahiliye şiirinden hareketle kadının konumu incelenecektir. Bu da sevgili, anne, rakkase, hizmetçi, cariyeye, makam, mevki ve özgüven sahibi olarak kadın, ahde vefa ve kadın, mehir, mersiye söyleyen/ağıt yakan kadın gibi başlıklar halinde ele alınacaktır. Önce kelime ve terim olarak cahiliye kavramı daha sonra da bu dönemi ve bariz özelliklerini kısaca izah ederek konuya giriş yapmak yerinde olacaktır.

(جهل) fiilinin, mastarı olan (الجهل والجهالة)/el-cehl ve cehâlet, ilmin zıddı, bilgisizlik ve cahillik (İbn Manzûr, 1994, XI, s. 120; Fîrûzâbâdî, 1995, s. 882) gibi anlamlara gelir. Bu kökten müştak/türeyen Câhiliyye/(الجاهلية) lafzı ise, (الجاهلي) kelimesinin müennesi olup, sarf bakımından ism-i mensub veya mastar-ı sînâ/yapma mastardır. Bu durumda “cahillikle ilgili olma, cahilliğe ait olma, cahilliğin hâkim olması” gibi anlamlara gelir. Yine câhiliye çağları, cehaletin hüküm sürdüğü bilgisizlik dönemleri anlamına gelir. Zaten kelimenin ism-i faili olan (الجاهل) yani ‘bilgisiz’ kelimesi, aynı zamanda “aslan” anlamına da gelmektedir. (Fîrûzâbâdî, 1995, s. 883) İfade edelim ki aslan, hayvanların en yırtıcısı, en haşini, en saldırganı olup, ormandaki insicamı, canlılığı bozma özelliği ile bilinir. Dolayısıyla barbardır, fırsat kollayandır. Bu yönleriyle câhiliye kavramıyla benzerlik arz eder. Zaten cahiliye şiirinde de(جهل)/cehl, “barbarlık, zorbalık, saldırganlık” anlamında Amr b. Kulsûm’un el-Muallaka’sının, 53. beytinde şöyle geçmektedir:

(أَلَا لَا يَجْهَلُنَّ أَحَدٌ عَلَيْنَا *** فَجْهَلٌ فَوْقَ جَهْلِ الْجَاهِلِينَ)

Hele birisi, bize cahillik etmeye/zorbalık etmeye kalkmasın biz cahillikte yani zorbalıkta cahillerden üstün çıkarız. (ez-Zevzenî, 1993, s. 120)

Kur’ân-ı Kerim’de bu kelimenin ism-i fâili olan cahil kelimesinin çoğulu (الجاهلون) “cahiller, bilgisizler” anlamına şöyle geçmektedir:

(قُلْ أَفَعَيَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ)

De ki; Ey cahiller! Bana Allah’tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz? (Zümer, 39/64.)

Bu kısa girişten sonra konunun temellendirilmesi açısından câhiliye dönemi ve özellikleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1-Cahiliye Dönemi

Girişte de ifade edildiği üzere “İslam öncesi döneme, cahiliye çağı denilmektedir.” (İbn Manzûr, 1994, XI, s. 120; Fîrûzâbâdî, 1995, s. 882) Edebiyatçılar, Arap Edebiyatının cahiliye kısmını; birinci ve ikinci cahiliye dönemi diye ikiye ayırırlar. İkinci cahiliye dönemi miladî V. asırdan, İslâm’ın doğuşuna kadar olan zamanı içine alır. (Zeydan, ts. s. 24)

Bu dönemin yaşandığı mekâna, Arap yarımadası ismi verilmiş olup, Tihâme, Hicâz, Necd, Arûd, ve Yemenden müteşekkildir. (el-Bekrî, 1998, s. 26) Yemen tarımında, Hicâz ise özellikle altıncı asırda ticarete meşhur bir merkez haline gelmiştir.(el-Bekrî Yusuf, 1985 s. 11)

İslâm öncesi dönem, Arapların az gelişmiş ruhî ve ahlâkî hayatı nedeniyle câhiliye diye adlandırılmıştır. Bu dönemde tuhaf şekilli taşlar aracılığı ile taptıkları çok sayıda üstün varlığa inanıyorlardı. Her kabilenin Kâbe’de putları bulunmakta olup, yılın belli döneminde burada toplanır kurbanlar kesilirdi. (Goldziher, 1993, s. 16)

Cahiliye dönemi Arap toplumu, genelde kabilelerden müteşekkil idi. Kabile ise; (الصُّرْحَاء) denilen “kan bağı ile birbirine bağlı akrabalar”, kabileyen sonradan gelip oraya sığınan, bir şekilde yerleşen yabancılar anlamına gelen (الموالي) mevâlî ve kölelerden oluşuyordu. (Hannâ, 2003, I, s.55) Kabileyi meydana getiren bu katmanlardan ilk ikisi, şair Abdüyeğus (miladî584)’un şiirde geçmektedir. O savaşta kendisini yardımsız bıraktıkları için esir düşünce, bu üç unsurdan özellikle ilk ikisine yani nesebinden olanlara ve mevâlîye şöyle beddua eder:

جَزَى اللهُ قَوْمِي بِالْكُلَابِ مَلَأْمَةً *** صَرِيحُهُمُ وَالْآخِرِينَ الْمَوَالِيَا

Allah, Kulâb’de olan savaşta yardımsız bırakmaları sebebiyle kavmimin nesebimden olanlarını (صريح) ve sonradan kavmin arasına katılanları (الموالي) kınamakla cezalandırsın. (İbn Abd Rabbih, ts, V, 229; Kazan, 2011, s. 271)

Cahiliyede pek çok nedenlerden dolayı kabileler arasında savaşlar, eksik olmazdı. Kabileler, düşman saydıkları şairlerin hicivlerinden çekinirlerdi. Örnek olması bakımından câhiliye döneminde vuku bulan İkinci Kulâb günü olarak adlandırılan, kabileler arası savaşta esir düşen Abdüyeğus (584)’un şairliği, esir bulunduğu Benî Temîm kabilesini ürkütmüştü. Kendilerini hicvedeceğinden korktukları için, şairin dilini deriden yapılmış bir sıyrımla bağlamışlardı. (el-Câhiz, 1975, IV, s.40;ed-Dabî, 1920, s. 317; İbn Abd Rabbih, ts, V, s.229; Kazan, 2011,s. 271)

Yine cahiliye göçebelerinde baskın ve yağma, helal ve geçim vasıtasıydı. Baskına uğrayan kabilenin develeri alınır, kadın ve çocuklarını esir edilirdi. Aralarında sulh ve barıştan çok düşmanlık hüküm sürerdi. Baskına uğrayan kabileler de intikam almak için fırsat kollardı. (Sarıcık, 2011, s. 32-33) Eğer zulme uğramıyorsa, kendisi zulmederdi. (ez-Zevzenî, 1993, s. 80.) “Zalim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et” (Mahmasanî, 1979, s. 205) prensibi, kendine kan bağı ile bağlı olana düşkünlüğün bir gereği idi. Yine bu sadece kabilesini merkeze alan, onun menfaatlerini ön planda tutan, ya da üçüncü

kabilelere karşı ittifak eden bir toplum yapısını gösteren bir bilgi olarak da değerlendirilebilir. (Kazan, 2009, s. 44)

Bu dönemde bedevilere göre yerleşik hayat süren şehirli, daha mutsuz ve daha aşağı konumdadır. Bedevi kılıcıyla, atıyla, silahları ve soyu ile mağrurdur. Nesebiyle son derece iftihar eder bir durumdadır. (Hitti, 1980, I, s. 52)

Ancak zikri geçen olumsuzlukların yanında, zengin bir sözlü kültür, ilkel de olsa alfabe ve az da olsa okuma yazma bilen insanlar da bu dönemde mevcuttu. Edebî yönden şiir çok ileri seviyede idi. Kabile ve toplum nazarında, şairin, şiirin ve gücünün de ayrı bir önemi haiz olduğunu unutmamak gerekir. Şimdi dönemin şiirine göz atalım.

2- Cahiliyede Şiir ve Şair

Arap edebiyatında şiirin ve şairin özellikle de Cahiliye döneminde özel bir yeri ve önemi olduğunu daha önce zikretmiştik. Hayatın neredeyse tüm alanları konusu olan şiir, henüz yazı alet ve edevatının yaygın olmadığı bu dönemde, nesre göre ezberi oldukça kolay olması, gücü ve etkisi nedeniyle önemli idi.

el-Umde adlı eserinde İbn Reşik el-Kayravânî (456/1063)“Şiir ve Şairler” adıyla açtığı bir başlık altında, şairleri dört tabakaya ayırmıştır. Cahiliye de kendi arasında ilk dönem ve ikinci dönem olarak ikiye ayrılmaktadır.

Cahiliyede şiir, insan ve toplum hayatının her halini ve neredeyse kültürün tamamını temsil ediyordu. (Yusûf, 1985, s. 63-64) Cahiliye Arap toplumunda etkili olan en önemli iki zümre, şairler ve hatipler idi. (Hanna, 2003, I, s. 60) Şiir ise “Arapların bütün bilgilerini içine alan, bunların korunmasını sağlayan, sürekli başvurup yararlandıkları merci idi.”(Yalar, 2006, s. 135) Hz. Ömer’in deyişiyle şiir, “Arap sanatlarının en üstünü” idi. (el-Câhiz, 1975, II, s. 101;) Zira şair, âlim; şiir ise ilim ve sanat manasına geliyordu. (İbn Manzûr, 1994, IV, s. 410; Şevki Dayf, ts, s. 12) Hatta şiir, Arap’ın kültür hazinesidir. Onunla nesepler ezberlenmiş, dil öğrenilmiş, Kur’ân, Hz. Peygamber, Sahabe ve Tâbiîn’in sözlerindeki garip lafızları aydınlatmada delil olarak ona başvurulmuştur. (es-Suyûtî, 2007,II, s. 356)

Şairin ve sanatının toplumda bu derece canlı ve etkili bir rol oynadığı dönem ve çevre pek azdır. (Çetin, 1973, s.1) Şairin eserinin kaynağı, çoğu zaman kendi hissiyatı ile çevresinin hissiyatının birleştiği noktadadır. Eski Arapların, şan ve şereflerini koruyan, mazide başardıkları büyük işleri unutturmayan, hatıralarını yayan şairlerdir. Böylece Arapların eski tarihleri, bilgileri, âdet ve aneleri şiirle muhafaza edilebilmiştir (Çetin, 1973, s.10-12).

Bu dönemde şairler, rakip kabilelere tehdit yağdıran, kabilesinin gücünü ve zaferini öven, mağlup olduysa öç isteyen, ölülerine ağıt yakan ve kabile içindeki en önemli şahsiyetler olarak görülürdü.” (Salah Rizk, 2005, s. 43.) İşte zikri

geçen nedenlerden dolayı, özellikle kabile önderinin bu sihirli sanatla ve tesirli silahla donanımlı olması, bir kabile için büyük bir bahtiyarlıktı. Kabilenin şiire olan ihtiyacı, hasım kabile şairinin açtığı yaranın, ancak ona aynı tarzda mukabelede bulunmakla, mümkün olacağı inancı oldukça kuvvetli idi. Bundan dolayı ortak şiir nazmetmek zarureti duyan kabileler bile olmuştur. (Çetin, 1973, s.11)

Bu dönem şiirinin istişhad bakımından da başvurulmuş kaynak olması açısından önemli bir yeri vardır. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'den sonra şiirler, gramer kurallarını delillendirmede ve kelimelerin anlamlarını tespit etmede ikinci sırayı aldığı bilinmektedir.

Tekrar vurgulamak gerekir ki cahiliye kelimesini, İslâm tarihi içinde belirgin bir şekilde öne çıkaran şey, bu dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasî yapısının belgesi durumundaki şiiridir. “Şiir edebî yönden çok ileri düzeydedir. Bu sebeple “cahiliye” kelimesi ve içeriğini iyi anlayabilmek için bu dönemin şiirini iyi bilmek gereklidir.” (Hazer, 2008, s.15) O, Arap dili tarihi; sosyal, kültürel ve dini yaşayış vb. gibi hususlardaki araştırmalarda temel taşlardan birini oluşturması nedeniyle, daha sonraki yüzyıllarda ilmî ve tarihî bir değer kazanmıştır. (Ceviz, 2004, s. 69) Bu noktadan hareketle şiirin, cahiliyedeki kadının statüsü, toplumun ona atfettiği değer yargıları ve pratiklerin ortaya çıkarılmasında en sağlam referanslardan birisi olacağını ifade edebiliriz.

3-Cahiliyede Kadının Statüsü

İslam öncesi Arap toplumunda, erkeğin mutlak üstünlüğü anlayışı hakimdi. Dönemin insanı, özellikle erkek evladına sahip olmak isterdi. Doğan çocuk, kız olursa baba, bunu toplumundan gizler, kendi de belli bir süre topluma çıkamaz, yüzü kapkara kesilirdi. Sonra kendince tedbir almanın sıkıntısını yaşardı. Ya da hepten zalimse, onu diri olarak toprağa gömebilirdi. Bu durum ayetlerde şöyle anlatılır:

“Onlardan biri kız ile müjdelendiği zaman, içi öfkeyle dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu aşağılanmış olarak yanında mı tutacak, yoksa toprağa mı gömecek? Bakınız, ne kötü hüküm veriyorlar.” (Nahl, 16/58-59)

Hz. Peygamber (sav) de içinde yaşadığı toplumun fertlerini, kötü ve ahlâkî değerlerle alakası olmayan, cahiliyeden intikal eden şeylerden uzak durmaya, bu tarz adetleri terk etmeye çağırmıştır. Bu çağrılardan birisi, “kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeme,” şeklindedir. (Buhari, 1992, Edeb, 6) Serdedilen

ayetler ve hadisten hareketle denilebilir ki, kız çocukları oldukça hakir görülüyordu.

Bu dönemde baba, kızının isteğini dikkate almadan herhangi birisiyle evlendirebilirdi. (Çeker, 2002, XXV, s. 541-542) Erkek aynı anda istediği kadar kadınla evlenebilirdi. (Sarıcık, 2011, s. 264) Kadınla erkeği birbirine bağlayan nikâh, dini bir mahiyete haiz olmadığından ancak çocuk dünyaya getirdikten sonra kadın, ailenin bir üyesi sayılırdı. Ayrıca çok kadınla evlenmek, kabul gören bir husus idi. (Sancak, 1999, s. 12-13) Kadın mirastan da pay alamazdı.(Yıldız,1990, III, s. 36.) Dul kalan kadın, miras gibi kabul edilir, iradesi elinden alınır. Kocasının yakınları ya onu evlenmeden meneder veya evlendirip onun mihrini alırlardı. (Sarıcık, 2011, s. 277)

Diğer taraftan cahiliyenin son döneminde yaşayan genç hanım Subeyte'nin zor şartlara ve adaletsizliğe karşı tutumu da dönemin hazin tablosunu ortaya koyma açısından dikkate değerdir. İşte bu dönemde Medine'ye bir ticaret eşyası olarak köle bir çocuk getirilir. Adı "Salim" olan bu çocuk, pazarlarda aç, susuz, uykusuz, korku içinde yürekleri dağılayan bir halde günlerini geçirir. Nihayet böyle bir hayata kahreden ve kendisini Salim'in annesi yerine koyarak empati yapan, genç hanım Subeyte tarafından satın alınması (Tâhâ Huseyn, 2001, s. 93) kadının, toplumdaki problemlere karşı tepkisiz ve kayıtsız kalmadığını gösteren nadir örneklerdendir.

Cahiliyede insanlar, erkek çocukları ve onların çokluğu ile övünürlerdi. Böylece kabile içerisinde belli bir güç ve statü kazanmanın yanında, rakip kabilelerle karşı asker sayısını artırmış olurdu. İslam toplumuna geçtikten sonra da devam eden bu tür yargı, anlayış ve hevesler, Kur'ân-ı Kerim'de uygun karşılanmadı.

Kısaca bazı özelliklerinden bahsedilen bu dönemde, kız çocuğu olarak hayatta kalabilmek, kadın olarak onurlu bir şekilde hayatını sürdürebilmek oldukça zordu. Ayrıca muhtemelen baskınlarda kaçırılıp, pazarlarda ticaret eşyası olarak satılmanın yanında, savaşlardan sonra esir edilip, cariyeye olarak kalmak da kadının yaşadığı acı durumlardı. Tüm bunlara rağmen o, aynı zamanda sevgili, eğlencelerin vazgeçilmezi, hizmetçisi, matem tutanı, az da olsa kariyer sahibi ve anne olarak belli bir statüsü de söz konusuydu. Dolayısıyla şiirlerde ona atfedilen konumu, örnekleriyle dikkatlere sunmak yerinde olacaktır.

B-Cahiliye Şiirinde Kadın

Arap toplumunda oldukça yaygın olan şiirlerden hareketle ele alınan konuyu, bir makale bazında sınırlamaya gitmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda çalışma genelde el-Mualakâtu's-seb'a diye adlandırılan şiirler esas alınacaktır. Zira bu şiirler, yapılan yarışmalarda derecelere girmiş ve Arap şiirinin harikaları olarak kabul edilmiş olmaları hasebiyle elbette çok önemlidir. Yeri ve zamanı

geldikçe az da olsa el-Mualakâtu's-seba'nın dışında şiirlere de başvurulacaktır. Öncelikle şairler tarafından oldukça önem verilen bir tem'a olması dolayısıyla, "sevgili olarak kadın" konusu ele alınacaktır.

1-Cahiliye Şiirinde Sevgili Olarak Kadın

Arap edebiyatında sevgili olarak kadın ve ona duyulan aşk gazel türü şiirlerde önemli bir yer işgal eder.

Bazı kabilelerde kadının konumunun iyi olduğu ve ona önem verildiği şiirlerden hareketle söylenebilir. Zira bu dönmedeki birtakım şiirlerin, sevgiliye duyulan özlem ve aşkla başladığına şahit olmaktayız. (el-Husayn, 1986, s.16) Bu bağlamda şairler, şiirlerine "eski sevgilisinin hatırasını zikrettiği "nesib" adı verilen romantik bir başlangıç teşkil eden, kısa bir giriş ile başlar. Burada sevgilinin terk ettiği evler, artakalan kalıntılar ve izlerden bahsedilir. Bunu şiirinde ilk defa kullanan kişi, İmru'u'l-Kays (milâdî 545) olup bu konuda sonraki şairlerin büyük bir kısmı onu taklit etmiştir." (Ceviz, 2004, s. 25)

Şairler, sevgilileri ve övgüye layık özelliklerini teşbih, istiâre, mecaz ve kinâye gibi üslûplarla anlatırlar. Buna muhadram olan yani cahiliye devrinin sonlarında doğan, ömrünün bir kısmını da İslâmiyet'in ilk anlarında geçen Hassân b. Sabit'ten (54/675) bir örnek verebiliriz. O aynı zamanda Hz. Peygamber (sav)'in şairlerinden de birisidir. Cahiliye döneminde yazdığı, aşırı sıcak ve ağır şartlar altında çöldeki gece ve gündüz yolculuğunu anlattığı şiirinde (Hazer, 2008, s.97), sevdiğinin en güzel olduğunu şöyle tasvir eder:

(وَأَنْتِ أَحْسَنُ إِذْبَرَزْتِ لَنَا *** يَوْمَ الْخُرُوجِ بِسَاحَةِ الْقَصْرِ).

Koşkün avlusunda çıkış günü bize görününce, elbette sen, en güzelsin. (Hassân b. Sâbit, 2006, I, 53; Krş: Hazer, 2008, s.100)

Yine o, sevgilisini denizin durgun derinliklerinde oluşan krallara layık ve çok değerli olan inciye benzetir. Bu durumu şu beytinde dile getirir:

(مِنْ دُرَّةٍ أَعْلَى الْمُلُوكِ بِهَا **** مِمَّا تَرْتَبُّ حَائِرُ الْبَحْرِ).

Sen kralların çok pahalıya sahip oldukları, denizin durgun derinliklerinde oluşan incidensin. (Hassân b. Sâbit, 2006, I, 53) Yani inci gibisin.

el-Muallakâtu's-Seb'a' şairlerinden Tarafa b. el-Abd (564) ise sevgilisini belîğ bir teşbihle ceylana benzettiği beyiti şöyledir:

(حَدُولٌ ثُرَاعِي رُبْرَبًا بِحَمِيلَةٍ *** تَتَاوَلُ أَطْرَافَ الْبَرِيرِ وَتَرْتَدِّي)

(Sevgilim, yavrularından ayrı kalmış, bitki örtüsü iyi düz bir yerde, yaban sığırı sürüsüyle otlayan ve misvak ağacının meyvesini yiyerek onun yaprakları arasında gizlenen bir ceylandır. (ez-Zevzenî, 1993, s. 49) Yani ceylan gibidir.

Beyitte geçen (رَبْرَب) kelimesi, yaban sığırı sürüsü (el-Fîrûzâbâdî, 1995, s. 83.), (حَمِيلَةٌ) ise düz, bitki örtüsü iyi olan yer anlamına gelmektedir. (el-Fîrûzâbâdî, 1995, s.896) Bugün bile Araplar arasında ceylan anlamına gelen رِيم /rîm, kızlara verilen en meşhur isimlerdendir.

Hassân b. Sâbit (54/675) sevgilisinin dolgun kalçalı olduğunu ve kalçalarını bol suda yetişen hasır otuna benzeterек şöyle dile getirir:

(مَمْكُورَةٌ السَّاقَيْنِ شَيْهُهُمَا *** بَرْدَيْنَا مُنْحَبِرٍ عَمْرٍ)

(Onun) iki kalçasının dolgunluğu, çok birikmiş suyun (içinde yetişen) iki hasır otuna benzer. (Hassân b. Sâbit, 2006, I, 53)

Tarafa b. el-Abd (564), sevgilisini bir kısım uzuvlarını teşbihlerle dile getirerek övmüştür. Mesela o, sevgilisinin gülümsemesini, nemli tepeciklerde açan papatyaya; pürüzsüz yüzünü, güneşe; dişlerini, papatyaya benzetmiştir. (ez-Zevzenî, 1993, s. 49) Aynı şekilde Muallaka sahibi Amr b. Kulsûm (584 veya 600) de sevgilisinin iki kolunu, henüz doğurmamış uzun boyunlu, beyaz bir devenin dolgun iki bacağına; pürüzsüz ve sıkı etli bacaklarını ise, fildişi beyaz, mermere benzetmiştir. (ez-Zevzenî, 1993, s. 115) Antera b. Şeddâd (614) ise, sevgilisinin nefesini, misk kokusuna benzetmiştir. Yine cahiliye şiirinde güzelliğine hayran kalan kadının boynunun, yavru ceylanın boynuna benzetildiğine de şahit oluyoruz. (en-Nahhâs, 1973, II, s. 523) Sevgilinin saçları gür ve kömür gibi siyah ve uzundur. (ez-Zevzenî, 1993, s. 26) Yine sevgilinin saçı, tutamlar halinde yukarı doğru kabarıktır. Bazen örülmüş, bazen de örülmemiş olabilir. (ez-Zevzenî, 1993, s. 26)

Aynı zamanda sevgili, nazlıdır. Nazı çekilmez de olabilir. İmru'u'l-Kays (545), sevgilisi Fatıma'ya bu meyanda şöyle seslenir:

(أَفَاطِمٌ مَهْلًا بَعْضَ هَذَا التَّدَلُّلِ *** وَإِنْ كُنْتِ قَدْ أَرْمَعْتِ صَرْمِي فَأَجْبِلِي)

Ey Fatıma! Bırak bu nazlanmayı. Beni terk etmeye azmetti isen, bunu güzellikle yap. (en-Nahhâs, 1973, I, s.124,125; ez-Zevzenî, 1993, s. 19)

Yine kadınlar, yürüyüşlerinde kibar, gayet yavaş ve sanki sarhoş gibi, iki yanlarına salına salına yürürler. Bu bağlamda Amr b. Kulsûm (miladi 584 veya 600) şöyle der:

(. إِذَا مَا رُحْنَ يَمْشِينَ الْهُوَيْنَا *** كَمَا إِضْطَرَبَتْ مُتُونُ الشَّارِبِينَ)

Kadınlar, yürüdükleri zaman kibarlıkla ve yavaş yürürler. Sanki onlar sarhoşun bedeninin (sağa sola) yalpaladığı gibi salınırlar. (ez-Zevzenî, 1993, s. 125)

Şiirlerde sevgilinin yaşadığı mekân; uzak, ulaşmak meşakkatli olduğu zaman, ona özlem duyulur. Antera b. Şeddâd (miladi 614) bunu şöyle dile getirir:

(كيف المزارُ وقد تَرَبَّعَ أهلُها*** بعُنْبَرَتَيْنِ وأهلنا بالغَيْمِ)

Onun ailesi, ilkbaharda Uneyzeteyn’de, benim ailem de Ğaylemde ikamet ederken Onu ziyaret etmek nasıl mümkün olur? (ez-Zevzenî, 1993, s. 131)

Sevgilinin terk ettiği diyarına, evine ve hatıralarına bile ağlanır, özlem duyulur. Bu bağlamda İmru’ul-Kays (545) kasidesinde şöyle der:

قفا نَبِّكَ من ذَكَرَى حَبِيبٍ وَمَنْزَلٍ *** بِسِفْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ

Durun, sevgilinin hatıralarına ve ed-Dahûl ile Havmel arasındaki Sıktı’l-Livâ’da bulunan evinin hatırasına ağlayalım. (ez-Zevzenî, 1993, s. 13)

Antera (614), sevgilisine duyduğu özlemden dolayı devenin en önemli renklerinden olan Şeden’e nispet edilen bir deveyle ona hemen ulaşmayı arzular.

هل تُبْلِغُنِي دَارَهَا شَدَّيَّةٌ *** لَعْنَتْ بِمَحْرُومِ الشَّرَابِ مُصْرَمٌ

Sütü kesilsin diye lanete uğramış Şeden’den bir deve, beni sevgilinin evine/yurduna ulaştırır mı? (ez-Zevzenî, 1993, s. 134)

Cahiliye şiirinde sevgili, en güzeldir, nazlıdır, endamlıdır. Her uzvunun ayrı bir güzellikte olduğu, teşbih ve istiarelerle dile getirilir. Ziyaret edilmek istenir. Ama bu mümkün de olmayabilir. Sadece ona değil, yaşadığı diyara da özlem duyulur, ağlanır. Hatta terk ettiği evlerin, artakalan kalıntıların ve izlerin bile şairin yanında ayrı bir önemi vardır.

2-Cahiliye Şiirinde Anne Olarak Kadın

Câhiliye şiirinde anne, annelik hasletinin gereği olarak çocuğunun başına gelen sıkıntı ve belalardan en çok etkilenen şahıstır. O evladına kanat geren ve koruyan, bir sıkıntı başına gelince, onu gidermeye çalışan, kaybederse ağıt yakandır. el-Muallakâtu’s-Seba’ şairlerinden Tarafa b. el-Abd (564) nağmeleri tekrarlayıp, uzatan şarkıcı kadının halini, sıkıntı içindeki çocuğuna ağlayan bir anneye benzetmiştir. Beyit şöyledir:

إِذَا رَجَعْتُ فِي صَوْتِهَا جَلَّتْ صَوْتِهَا *** تَجَاوَبَ أَظْرَارٌ عَلَى رُجْعِ رَدٍ

(Şarkı söyleyen kadın) nağmeleri tekrarlayıp sesini uzatınca, yavrusu ölen annelerin ağıt yakan sesi sanırsın. (ez-Zevzenî, 1993, s. 58)

Anne, çocuğuna merhamet edendir. Lebîd b. Rabîa’, el-Muallaka’sının 14. Beytinde, anne; yavrularına merhamet eden, şefkat besleyen ceylana, benzetmiştir.(ez-Zevzenî,1993,s. 93)

Hür olan anne, toplumda ayrı bir değeri haiz idi. Bunun yanında cariyeye anneden doğan çocuk, köle sayılırdı. Örnek olması açısından babası hür ama annesi Habeşli bir cariyeye olan Antera b. Şeddâd (614), köle kabul edildiğinden

amcasının kızı “Able” ile evlenmesi uygun görülmemiştir. Daha sonra hürriyetini kazanmış ve evlenebilmişti. (ez-Zevzenî, 1993, s. 128)

Kadın savaşta esir bile edilse, evlendiği erkeğin başka kadından olan oğluyula daha sonra evlenmesi uygun görülmezdi. Bunu Antera (miladi 614)’nin el-Mullaka’sının 57. Beytinden ve onu şerh eden en-Nahhâs (338/) ile ez-Zevzevî(486/1093)’den öğreniyoruz.

(يَا شَاةَ مَا قَصِي لِمَنْ حَلَّتْ لَهُ *** حَرَمْتُ عَلَيَّ وَلَيْتَهَا لَمْ تُحْرَمِ)

Bu koyun, kendisine helal olan için ne de güzel av! Bana o haram oldu. Keşke haram olmasaydı! (ez-Zevzenî, 1993, s. 141)

Beyitte geçen (شاة)/koyun, kadından kinayedir. Bu kadın oldukça güzeldir. Düşman kabileden olup daha önce babasının evlendiği kadındır. Bundan dolayı haramdır. Şair,“bana helal olsaydı da keşke onunla evlenseydim” demek istemektedir.(en-Nahhâs, 1973, II, s. 520;ez-Zevzenî, 1993, s. 58) Görüldüğü üzere savaşta esir edilse bile daha önce babanın evlendiği kadınla evlenmek haram kabul edilmektedir.

Anneden dolayı ortaya çıkan yakınlık ve akrabalık dolayısıyla onun çocuklarına öğüt vermek nasihat etmek ve problem çıkarsa bunu büyütmemek de önemli bir olgudur. Bu bağlamda el-Haris b. Hillize (570) el-Muallaka’ında Amr’ın annesi, Ummu Unâs’ın kendi kızları olduğunu ifade ettikten sonra, Amr için şöyle der:

(مِثْلَهَا تُخْرَجُ النَّصِيحَةَ لِلْفَوْ *** مِ فَلَاةٍ مِنْ دُونِهَا أَفْلَاءِ)

Aramızdaki böylesi (annesinden gelen) akrabalık, dosta çok öğüt vermemizi gerekli hale getirir. Çünkü onunla aramızda yakınlık, (birbirine bitişik çöller gibi) oldukça geniş seviyededir. Beyitteki (فلاة) kelimesinin cemisi, (أفلاء) olup “çöl ve ıssız arazinin geniş ve çok olması” anlamındadır. (en-Nahhâs, 1973, II, s. 609)

Görüldüğü üzere cahiliye şiirinde anne çocuğunun sıkıntılarına kanat geren, koruyan, kaybederse yas tutan bir şahıstı. Hür annenin, köle anneye göre toplumdaki statüsü daha üst seviyede idi. Savaşta esir edilse bile daha önce babanın evlendiği kadınla evlenmek haram kabul edilmekte idi. Anneden dolayı ortaya çıkan sıhri yakınlık nedeniyle onun çocuklarına öğüt vermek ve problem çıkarsa, büyütmemek de ayrı bir gelenektir.

3-Cahiliye Şiirinde Özgüven Sahibi ve Maharet Sahibi Olarak Kadın

Cahiliye dönemi bazı kadınları özellikle de ileri gelenlerinin hanımları, kendilerine özgüvenleri oldukça yüksek, gurur sahibi kimselerdi. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz:

Benî Hâris b. Ka‘b kabilesi mütteliklerinin ileri gelenlerinden ve komutanı olan Abdüyeğûs (584), Benî Temîm kabilesine esir düşmüştü. Onu safca bir genç, almış ve evlerine getirmişti. Bu gencin annesi, esiri boylu postlu görünce ona, kim olduğu sormuştu. O da kavminin efendisi olduğunu söyleyince, gülmüş ve tahkir edencesine “şu geri zekâlî gence esir düşen, kavmin efendisine, yazıklar olsun!” demişti. Onun bu tavrından etkilenen Abdüyeğûs (584), şu beyti dile getirmişti:

(وَتَصْحَاكُ مِنِّي سَيْحَةً عَيْشَمِيَّةً *** كَأَنْ لَمْ تَرَى قَبْلِي أُسْبِرًا يَمَانِيَا)

“Abdu Şemslî ihtiyar bir kadın, sanki benden önce Yemenli bir esir görmemiş gibi, bana gülüyor.”(Ebu’l-Ferac, 1995, XVI, s. 360;ed-Dabî, 1920, s. 318)

Amr b.Kulsûm, el-Muallaka’sının 9. beytinde çekip gitmeye kalkan sevgilisinden durmasını talep eder. Kendini terk etmeden ve ayrılmadan önce karşılıklı olarak başlarına gelenlerden bahsetmeyi teklif eder. Yine 10. beytinde durmasını talep ederek soracağı sorularının olduğunu ve kendisinden kopmamasını ister. 9. beyit şöyledir:

(قَفِي قَبْلَ التَّفَرُّقِ يَا طَعِينَا *** نُخَبِّرُكَ الْبَيِّنَ وَنُحْبِرِينَا)

Ey tahtirevandaki/mahfedeki sevgili, ayrılmadan önce bir dur! Kesin bir şekilde bildiklerimizi, sana haber verelim. Sen de bize (bildiklerini)haber ver.

Görüldüğü üzere sevgili, şairi terk edip gitmektedir yani özgüven içerisindedir. Fakat şair, ondan gitmemesini istemekte, karşılıklı hatıralarını tazelemeyi teklif etmektedir. Şair aynı teklifi (قَفِي نَسْأَلُكَ) “Dur! Sana soracağım var” diyerek onuncu beyitte de teklifine devam etmektedir.

Cahiliyede dövme yaptırmanın da adetlerden olduğunu yine şiirlerinden öğreniyoruz. Bu konu da dövme yapan kadınlar, ayrı bir maharete sahip idiler. Onların yapıdığı dövmeler şiirlerde teşbihlerle anlatılmaktadır. (en-Nahhâs, 1973, I, s.369) Mesela “Sellerin toprak altında kalmış olan kalıntıları ortaya çıkarması, dövmeci kadının çizdiği dövmeye benzetilmiştir.”(Ceviz, 2004, s. 69)

Görüldüğü üzere Cahiliye döneminin özellikle de ileri gelenlerinin hanımlarının bir kısmının, kendilerine özgüvenleri oldukça yüksek, gurur sahibi kimselerdi. Bu arada maharetli kadınlar da söz konusu idi.

4--Cahiliye Şiirinde Belli Bir Makam ve Mevki sahibi Olarak Kadın

Cahiliye toplumunda kabilenin ileri gelenleri, sosyal tabakanın üst kısmını oluşturuyordu. Dolayısıyla sosyal statüsü üst düzeyde olanların hanımları, kızları, oldukça kaliteli, kıymetli ve lüks elbiseler giyerdi. Bu duruma Zuheyr b. Ebî Sulma’nın (609) şu beytini örnek gösterebiliriz:

(وَوَرَّكُنْ فِي السُّوبَانِ يُعْلُونَ مَتْنُهُ*** عَلَيَّهِنَّ ذُلُّ النَّاعِمِ الْمُتَنَعِمِ)

O kadınlar, üstlerinde rahat ve refah içinde yaşamamanın göstergesi giysiler olduğu halde es-Sübân sırtlarına çıkmak için yola koyuldular. (ez-Zevzenî, 1993, s. 74)

İfade edelim ki, genelde statü sahibi hanımlar, güce dayalı ağır işlerde çalışmazlardı. Bu işler erkekler tarafından yapılırdı. Mesela Zuheyr b. Ebî Sulmâ (609) Kabe'ye ettiği yemininde, onu erkeklerin inşa ettiğini özellikle şöyle dile getirir:

(فَأَقْسَمْتُ بِالْبَيْتِ الَّذِي طَافَتْ حَوْلَهُ*** رَجَالٌ بَنَوْهُ مِنْ قُرَيْشٍ وَجُرْهُمِ)

Kureyş ve Curmuh'dan erkeklerin yaptığı ve etrafında tavaf ettiği Kabe'ye yemin ederim ki,... (ez-Zevzenî, 1993, s. 75)

Ayrıca göçebe hayatı yaşayan kabilelerde bir yerden diğer yere intikallerde kadınlar develerin üzerine kurulan, hevdec diye ifade edilen mahfelere ve tahtrevana binerlerdi. Bu mahfelerin yanları ve üzeri güneşin sıcağından korumak için kumaş türü şeylerle örtülürdü. Kadınların bindiği mahfelerin etrafı ve üstündeki örtülerin güzel kumaşlardan olduğunu Lebîd (661)'in el-Mullaka'sından öğreniyoruz. (ez-Zevzenî, 1993, s. 92-93) Bu meyanda Amr b. Kulsûm (584 veya 600), tahtrevandaki sevgilisine yukarda da geçtiği üzere 9. Beytinin birinci şatırında şöyle seslenir:

(قفى قَبْلِ النَّفْرِقِ يَا طَعِينَا) Ey tahtrevandaki/mahfedeki sevgili, ayrılmadan önce bir dur!(ez-Zevzenî, 1993, s. 114)

Şiirdeki (طَعِينَا) lafzının aslı, (الطَّعِينَةَ) olup “hevdecdeki kadın” demektir. (فَعِيلَةٌ) vezninde olup (فَاعِلَةٌ) manasıdır. Yani “hevdece binen kadın” demektir. (ez-Zevzenî, 1993, s. 114)

Yine belli seviyedeki kadınlar, hizmetçi kullanırlardı. Bunun örneğini tehdide maruz kaldığı zaman, cevap verme durumunda olan Amr b. Kulsûm (584 veya 600)'un beytinden öğreniyoruz. O, tehdit eden şahsın anasının hizmetçisi olmadığını ifade ederken şöyle der:

(تَهَدَّدْنَا وَأَوْعَدْنَا رُوَيْدًا*** مَتَى كُنَّا لِأُمِّكَ مَقْتُوِينَا)

Bizi tehdit ederken ve korkuturken yavaş ol. Biz ne zaman annenin hizmetçisi olduk? (ez-Zevzenî, 1993, s. 124)

Bu dönemde nadir de olsa, kadınlardan ticaretle uğraşanlar hatta bazı sektörlerde meşhur olanlar bile mevcut idi. İşte bunlardan birisi de meşhur ıtriyatçı, Menşem idi. O, bu özelliğinden dolayı, şiirlere bile konu olmuştu. Özellikle ondan satın alınan ıtıra eller basılarak savaşmak için yemin edilirdi. (Ceviz, 2004, s. 60)

Görüldüğü üzere cahiliye toplumunda üst düzeyde bulunan kadınlar, bu durumlarını giydikleri oldukça kaliteli ve lüks elbiseleri ile ortaya koyuyorlardı. Statü sahibi hanımlar, güce dayalı ağır işlerde çalışmaz, hizmetçi kullanırlardı. İçlerinde ticaretle uğraşanları da vardı.

5-Cahiliye Şiirinde Eğlence Meclislerinde Kadın

Şiirlerden hareketle cahiliye şairi ve kabilelerin ileri gelenleri, arkadaşları ve dostlarıyla beraber eğlence meclisleri yani partileri tertipledikleri dikkatleri çekmektedir. Bu tür eğlencelerin baş aktörünün kadınlar olduğu görülmektedir.

Tertip edilen meclisler için özel çadırlar kurulur. Buralarda kadın veya kızlar özel kıyafetler giyerler, ayaklarına halhal takarlar, şarkı söyler, raks ederler. Bu esnada bazen şair ve arkadaşları şarkıcı kadınlara imalı sözler söyleyebilirler. Böylece şiirlerinde tasvir ettikleri kadınlarla vakit geçirirler. (en-Nahhâs, 1973, I,s.258,259,260,267,268) Bu durumlar, kadınların izzet ve şerefini rencide edecek dereceye kadar varabilmektedir. Nitekim İmru'u'l-Kays (545), kadının izzet ve şerefini dikkate almaz. Zevk ve sefa sürdürdüğü kadınlara reva gördüğü her türlü haya, edep ve ahlak dışı hareketlerini şiirinde çekinmeden hem de övünerek dile getirir. (en-Nahhâs, 1973, I, s.122, 129; ez-Zevzenî, 1993, s. 18-20)

Abduyeğus (584) ise raks eden şarkıcı kadınlarla yaptığı raksımı ve tertiplediği eğlencede değerli atını keserek arkadaşlarına ikram ettiğini beytinde şöyle ifade eder:

(وَأَنْحَرُ لِلشَّرْبِ الْكَرَامَ مَطِيئِي *** وَأَصْدَعُ بَيْنَ الْقَيْنَيْنِ رَدَائِيَا)

Bindiğim hayvanımı şerefli işret arkadaşlarıma keserdim. Ridam ile raks eden, şarkı söyleyen iki kadının arasını ayırırdım/arasına girer raks ederdim. (ed-Dabî, 1920, s. 318)

Eğlence âleminde kadınlardan müzik aletleri de çalanları vardır. Bunu da Lebîd (661)'in el-Muallaka'sında görmekteyiz. O, ut çalan ve uduna başparmağı ile düzen veren kızın udunun namelerini, çoğu zaman dinlediğini ifade eder. (ez-Zevzenî, 1993, s. 104)

İfade edilebilir ki cahiliye döneminde başta şairler olmak üzere kabilelerin ileri gelenleri eğlence partileri düzenlemektirler. Bu eğlencelerinin ana karakteri de kadınlar olmaktadır. Bu durum, kadınların izzet ve şerefini rencide edecek dereceye kadar varabilmektedir.

6-Hizmetçi Olarak Kadın

Şairler, saygı gösterdiği şarap arkadaşlarıyla meclis adı verilen içkili, yemekli eğlenceler, partiler tertip ettiklerini daha önce de değinmiştik. Bu

meclislerdeki pek çok görevi hizmetçi kadınlar yerine getirdi. Onla kesilen deve veya at gibi hayvanların etlerinin hazırlanıp, kızartılması, pişirilmesi ve servisinden de sorumlu idiler. Kadınların yaptığı bu tür hizmetleri, şiirlerde zikredilmektedir. Tarafa b. el-Abd (564) bu durumu beytinde şöyle dile getirir:

(فَطَلَّ الإِمَاءُ يَمْتَلِلْنَ حُورًا هَا *** وَيُسْعَى عَلَيْنَا بِالسَّيْفِ الْمُسْرَهْدِ)

Hizmetçi kadınlar kestiğim devenin (karnından çıkan) yavrusunu ateşli külde kızartıyorlardı. İnce ince doğranarak terbiye edilmiş hörgüç etini, bize ikram ediliyordu. (ez-Zevzenî, 1993, s. 66)

Beyitte geçen (الإماء) kelimesi, (أمة) kelimesinin çoğulu olup “hizmet eden, cariye kadınlar” (el-Fîrûzâbâdî, 1995, s.1135) anlamındadır.

Savaşın vazgeçilmezi atların bakım ve yemlerinin verilmesi görevi ve hizmetini, hanımlara ait olduğunu da cahiliye şiirden öğreniyoruz. Nitekim bu durumu Amr b. Kulsum (584 veya 600)’un el-Muallaka’sında şu beytinde dile getirir:

(يَقْدُنَ جِيَادَنَا وَيَقْلُنَ لَسْتُمْ *** بُعُولَتْنَا إِذَا لَمْ تَمْعُونَا)

O kadınlar atlarımızın yiyeceklerini, yemlerini verirler/onları doyururlar. Şayet bizi korumazsanız, bizim kocalarımız değilsiniz derler. (ez-Zevzenî, 1993, s. 125)

Görüldüğü üzere hizmetçi kadınlar, pek çok hizmetlerinin yanında kurulan meclisin yemeklerinden ve servisinden ayrıca deve ve at gibi hayvanların beslenmesinden de sorumlu idiler.

7-Cahiliye Şiirinde Yas (Matem)Tutan Kadın

Cahiliye döneminde baskın ve savaşların eksik olmaması, ölümler nedeniyle başta analar olmak üzere, ölenin diğer yakınlarını oldukça üzmüş ve matem tutmalarına neden olmuştur.

Kabilelerin ve kabile içinde yaşayan insanların birbirleri ile antlaşma yaptıklarında, matem tutma konusunda birbirlerine yardımcı ve vefalı olacaklarına dair söz verdiklerini kaynaklardan öğreniyoruz. Nitekim cahiliye döneminde iki kişiden biri, diğeriyle antlaşma yapacağı zaman şöyle derdi: “Kanım kanın. Benim heder olmam, senin heder olmandır. Sen bana matemle yardım edersen, ben de sana yardımda bulunurum.”(Cessas, ts, III, s.283)

Cahiliye döneminde ölünün arkasından bağırarak mâtem tutmaya “Niyâhe” denirdi. Bunu aile fertlerinden kadınlar yapardı. Ayrıca anlaştığı diğer kadınlar da matem tutmada onlara iştirak eder, adeta onlarla yardımlaşarlardı. Daha sonra bunu, Hz. Peygamber (sav) kaldırmıştır. (Buhârî, 1992, Cenâiz, 45; İbn Hacer,1993, III, s. 530)

Bu bağlamda yirmi altı yaşında iken el-Muallakâtu's-Seb'a şairlerinden Tarafa b. el-Abd (564) önce Hire hükümdarı Amr b. Hind'in kız kardeşini sonra da kendisini hicv edince, tuzak kurularak hediyesini almak üzere bir mektupla Bahreyn'e yönlendirildi. Hâlbuki mektupta Bahreyn valisinden onu katletmesi emrediyordu. Vali, Tarafa ile arasında eski bir dostluk olduğu için onu katletmedi ve kaçmasını söyledi. Ama o kaçmadı. Daha sonra atanan ikinci vali, Tarafa'yı katletti. Bunun üzerine kız kardeşi Hırnık, yas tutma ve üzüntüsünün ötesinde onun için mersiye bile nazmetti. (ez-Zevzenî, 1993, s. 43-44)

Mersiye, ölenin iyilikleri zikredilerek ağlamak ve ağıt yakmaya denir. (İbn Manzûr, 1994, XIV, s. 309; Mecdi, 1984, s. 176 ve 351) Mersiyelerde ölene duyulan üzüntünün yanında faziletlerinin anlatıldığı beyitlere de yer verilir. Bu bağlamda Hırnık kardeşinin fazileti ve erdemi hakkında söylediği bir beyit ve ölümüne hüznünü beyan ettiği diğer beyit şöyledir:

(وَعَدَدْنَا لَهُ سِتًّا وَعَشْرِينَ حِجَّةً *** فَلَمَّا تَوَفَّاهَا اسْتَوَى سَيِّدًا ضَخْمًا)

(فُجِعْنَا بِهِ لَمَّا انتظرنا إِيَابَهُ *** عَلَى خَيْرِ حِينٍ لَا وَليدًا وَلَا فَحْمًا)

Biz onu/Tarafa'yı yirmi altı yıl gözümüzün önünde büyüttük, yirmi altıyı tamamlayınca, muazzam, muhteşem bir yöneticiye eşdeğer oldu.

Hayır, üzere dönüşünü beklerken, onun ölümüyle perişan olduk. O ne çocuk ne de yaşlı idi. (yani çocuk da değildi yaşlıda değildi.) (ez-Zevzenî, 1993, s. 44)

Görüldüğü üzere ilk beyitte kardeşinin yirmi altı yaşında iken muhteşem bir yönetici seviyesine ulaştığını ifade ederek onu övmüştür. İkinci beyitte ise mektubu valiye takdim ettikten sonra ödül alacağını beklerken öldürülmesiyle perişan olduklarını dile getirmiştir.

Yine Tarafa b. el-Abd (564), el-Muallaka'sında şiirinin nesib bölümünü ve kendisini övmeyi bitirdikten sonra kardeşinin kızından ölünce arkasından matem tutmasını şöyle talep eder:

(فَإِنْ مِتُّ فَانْعِينِي بِمَا أَنَا أَهْلُهُ *** وَشَقِيَّ عَلَيَّ الْجَيْبِ يَا ابْنَةَ مَعْبُدٍ)

Ey (kardeşim) Mabed'in kızı! Şayet ölürsem, layık olduğum övgü ile ölümümü duyur. Benim için elbisenin yakasını yırt (yani bağıarak matem tut.) (ez-Zevzenî, 1993, s. 66)

Dikkat edilirse şair, ölümünden sonra layık olduğu övgü ile matem tutmasını yakını olan herhangi bir erkekten değil, kardeşinin kızından talep etmektedir. Dolayısıyla cahiliyede matem tutma, kadınlara ait bir görev olduğu söylenebilir.

8-Cahiliye Şiirinde Cariye olarak Kadın

Çalışmanın giriş kısmında ifade edildiği üzere cahiliye döneminde değişik pek çok nedenlerle ardi arkası kesilmeyen kabileler arasında savaşlar, baskınlar söz konusu idi. İşte bu savaş ve baskınlarda esir edilen kadınlar, genelde cariyeler olarak kullanılırdı.

Bunun bir örneği muallaka sahibi Haris b. Hillize (570)'nin şu beytinde görmekteyiz:

(ثُمَّ مَلْنَا عَلَى تَمِيمٍ فَأَحْرَمْنَا *** وَفِينَا بَنَاتُ قَوْمِ إِمَاءِ)

Sonra Temim kabilesi üzerine saldırmış ve elimizde kavmin kızları esir oldukları halde haram aylarına girmiştik. (en-Nahhâs, 1973, II, s.576; ez-Zevzenî, 1993, s. 152)

Önemine binaen tekrar ifade edelim ki, beytin ikinci şatırındaki (إِمَاءِ) kelimesi, “cariye, kadın köle ve hizmetçi kadın” anlamına gelen, (أُمَّةٌ) kelimesinin çoğuludur. (el-Fîrûzâbâdî, 1995, s.1135).

Yine Amr b. Kulsûm (584 veya 600) diğer esirlerin yanında güzel kadınların da düşmandan esir alındığını şöyle dile getirir:

(لَيْسَتُنَّ أَفْرَاسًا وَبَيْضًا *** وَأَسْرَى فِي الْحَدِيدِ مَقْرَبِينَا)

(Atlılarımız) düşmandan atlar, güzel, beyaz kadınlar ve sıkıca bağlanmış demirler içinde esirler yakalarlar. (ez-Zevzenî, 1993, s. 125)

Beyitte geçen (بَيْضٌ) lafzı, (أَبْيَضٌ) kelimesinin yani beyazın cemisi/çoğulu olup, kadınlardan kinayedir.

İfade edelim ki, bu dönemde savaşan her iki tarafın kendi kadınlarının paylaşılmasının ve aşağılanmasının endişesini taşıdıklarını şiirlerden öğrenmekteyiz. Bu bağlamda Amr b. Kulsûm (584 veya 600) şöyle seslenir:

(عَلَى آثَارِنَا بَيْضٌ كِرَامٌ *** نَحَاذِرُ أَنْ نُقَسَمَ أَوْ تَهُونَا)

(Savaşa çıktığımızda) peşimizde (düşmanlar tarafından) paylaşılmasından ve aşağılanmasından sakındığımız güzel, beyaz kadınlar vardır. (en-Nahhâs, 1973, II, s.874;ez-Zevzenî, 1993, s. 125)

Arap kabileleri savaşlara çıkarken kadınlarını da yanlarında getirir, onlar da arka planda savaşa şahit olurlardı. Böylece kadınlarının esir edilip cariyeler olarak paylaşılmasından ve ayıplanma korkusundan dolayı daha iyi savaşlırdı. (ez-Zevzenî, 1993, s.125) Bu beyitteki (بَيْضٌ), kadınlardan kinayedir.

Hanımlar da eşlerinin, kendilerini düşmandan korumalarını ve esir edilmemelerini koruyamazlarsa, kendi eşleri olamayacaklarını yine Amr b. Kulsûm, onların dilinden şiirinde ifade eder. (ez-Zevzenî, 1993, s. 125)

Cariye kadınlar, tüm hizmetleri yerine getirmede kullanıldıkları gibi ayrıca savaşlarda hizmet gördürmek, bilgi toplama için de kullandığını Antar b. Şeddâd'ın 62. ve 63. Beyitlerinden öğreniyoruz. (en-Nahhâs, 1973, II, s.521)

Görüldüğü üzere savaş ve baskınlarda esir edilen kadınlar genelde cariyeye olarak kullanılırdı. Bu arada savaşın iki taraf da kadınlarının cariyeye olarak paylaşılması ve kullanılmasının endişesini taşıdıklarını ifade edebiliriz.

9-Ahde Vefa ve Kadın

Cahiliye döneminde kabileler arası ve kabile içinde vefa önemli bir değeri. Birbirlerine vefalı olacaklarına dair sözleştikleri de olurdu. (el-Cessâs, ts, III, 283) Hatta böyle bir akdi yaparken unutmamak ve kuvvetlendirmek için bir kabadaki suyun içine kan ve zâferan gibi renkli madde koyarak ellerini ona batırırlardı. (Aynî, ts, XII s.81) Böyle anlaşan Araplar, birbirine varis bile olurlardı. (Çağatay, 1963, s. 121)

Genelde toplumlar, fertten ahde vefalı olmasını beklerdi. Cahiliye döneminde bir kimse verdiği sözü yerine getirmezse, pazar yerlerine sancaklar dikilerek o kişinin vefasızlığı teşhir edilirdi. (en-Nevevî, ts, XII, 43) Bu tür protesto şekliyle, sözünde durmayanlar üzerinde psikolojik bir baskı kurulmuş oluyordu.

Aynı şekilde Arapların emanetine ve vefasına güvendikleri Hz. Muhammed (sav)'e hicretten önce en kıymetli mal ve eşyalarını emanet bıraktıklarını siyer kitapları nakletmektedir. (İbn Hişâm, ts, II, s. 93)

Daha önce de geçtiği üzere yakınlarını kaybeden kadınlar birbirlerine matem tutmada ödünç ediyorlardı. Bu bağlamda şu olaya atıfta bulunmak yerinde olacaktır. Cahiliye insanı İslam'la müşerref olduktan sonra Hz. Peygamber(sav), kadınlardan da biat alıyordu. Kadınları cenaze törenlerinde çığlıkla matem tutmaktan vazgeçmeye davet edince, bir kadın biat etmekten elini çekerek şöyle dedi:

-“Falan kadın yakınım olan bir ölüye matem tutmada bana yardım etmiş, yani benimle beraber ağlamıştı. Ben, onun matemle yaptığı yardıma, karşılık vermek istiyorum.” (Buhârî, 1995, Cenâiz, 45)

Olayda görüldüğü üzere, biat etmek istemeyen kadın, ahdine vefa göstermeyeceği kaygısını dile getirmiş oluyordu.

Bu genel girişten sonra ahde vefa konusunda şiirlere göz atalım. İfade edelim ki Cahiliye şiirinde vefanın örneklerine sıklıkla rastlamak mümkündür. Mesela vefa konusunda Zuheyr b. Ebî Sulmâ (609) vefa gösterenin yerilmeyeceğini dile getirdiği beyit şöyledir:

(وَمَنْ يُؤْفَ لا يُذَمُّ وَمَنْ يُهْدَ قَلْبُهُ *** إِلَى مَطْمَئِنِّ الْبِرِّ لا يَجْمَمُ)

“Vefâ gösteren zemmedilmez/yerilmez. Kalbi iyiliğin sakinliğine eren, sürçmez” (Tebrizî, 1985, s. 149)

Yine Haris b. Hillize(570) el-Muallaka’sında Zu’l-mecâz denilen bir anlaşılmaya atıf yaparken;

“Bunlar haksızlık ve hücumu önlemek içindi. Boş arzular, belgelerde bulunan antlaşmaya dair şeyleri bozabilir mi?” demek suretiyle antlaşmalı olduğu kabileyi, yapılan antlaşmaya uymaya çağırır. (en-Nahhâs, 1973, II, s.580-581;ez-Zevzenî, 1993, s. 156)

Cahiliye şairlerinden Abdüveğüs (584) esirken bile hanımı Muleyke’nin dolaylı olarak kendisinin vefasını bildiğini ve kendisine sadık olduğunu edebî bir şekilde şöyle dile getirir:

(وَقَدْ عَلِمْتُ عَرَسِي مُلَيْكَةَ أَنِّي *** أَنَا اللَّيْثُ مَعْدُوءٌ عَلَيَّ وَعَادِي)

“Eşim Muleyke, üzerime saldırılınca ve ben saldırınca benim aslan olduğumu iyi bilir.”(ed-Dabî, 1920, s. 318)

Burada aslan, tek eşli hayvan olması dolayısıyla vefanın ve sadakatın de sembolüdür. Bundan dolayı şair kendini aslana benzetmektedir. Bunu yaparken “teşbih edatı ve benzetme yönünü/vechu şebahi zikretmeyerek teşbih-i belîğ” (et-Teftâzânî, 1304, s. 314) üslûbunun bir örneğini ortaya koymaktadır. Şairin, mazisinde sergilediği vefa ve sadakatını en iyi bilen, eşi Muleyke’dir. (Kazan, 2011, s.279)

Bazı şairler, sevgilisi olan kadın, vefasızlık yapıyorsa bu halde irtibatını kesebileceğini imalı bir şekilde dile getirir. Bu bağlamda Muallaka şairlerinden Lebid b. Rabia (661), sevgilisi Nevâr’a şöyle seslenir:

(أَوْلَمْ تُكُنْ تُدْرِي نَوَارُ بِأَنِّي *** وَصَالَ عَقْدَ حَبَائِلِ جَدَّامِهَا)

(Sevgilim) Nevâr! Bilmiyor musun? Ben, dostluk bağımlı güçlendiren yani sözümü tutanım ve (hak etmeyenlerden de bu bağı) çok kesenim. Yani irtibatımı koparanım. (ez-Zevzenî, 1993, s. 55)

Beyitte şair, vefasından bahsettiği gibi sevgilisinin vefasızlık etmesi durumunda imalı bir şekilde irtibatını keseceğine dikkat çekmektedir.

Denebilir ki Cahiliye şiirinde vefa övülmüştür. Bu dönmedeki beşerî münasebetlerde, özellikle kabile içinde vefanın önemli bir değer olduğu söylenebilir. Ayrıca şairler, sevgili ve hanımlarına karşı vefalı olduklarını onların da bu vefalarını bildiklerini, şayet vefasızlık yaparlarsa, irtibatı da kesebileceklerini dile getirirler.

10-Cahiliyede Mehir

Evlilik esnasında erkeğin, eşine karşı yerine getirmekle mükellef olduğu birtakım vazifeleri vardır. Bunlardan biri de mehirdir. “İslam fihında erkeğin kadına verdiği meblağ ve mala “mehir” denilmektedir. Hıristiyanlıkta ise aksine kadının erkeğe vermek üzere para biriktirmesine “drahoma” denilmektedir.” (Döndüren, 1977, s. 184)

Cahiliye döneminde erkeğin kız tarafına ödediği mehir, “karşılıksız verme”, “hediye”, “yardım” (el-Fîrûzâbâdî, 1995, s. 1145) gibi anlamlara gelen (الجباء) kelimesi ile karşılanmakta idi. Zaten İslam fihında da mehir kelimesinin “eş anlamlarından birisi de ‘el-Hibâ’dır” (Döndüren,1977, s.184) Dolayısıyla hibâ lafzı, mehir anlamını ifade etmektedir.

Bunun örneğini cahiliye şairi Haris b. Hillize (570)’nin el-Muallaka’sında şöyle geçmektedir:

(وَوَلَدْنَا عَمْرَو بْنَ أُمِّ أَنَسٍ *** مِنْ قَرِيبٍ لَمَّا أَتَانَا الْجِبَاءُ)

Ümmü Ünâs’ın oğlu Amr’ı, onunla bizim arasındaki nesep yakınlığından(yani) akrabalık dolayısıyla biz dünyaya getirdik (yani bizim kızımız olan annesi, onu dünyaya getirdi). Onun mehri bize gelince, (babası, annesiyle evlendi.) (en-Nahhâs, 1973, II, s.609)

Beyitte geçen (الجباء) kelimesini, el-Muallakâ’s-Seb’a‘ının şârihlerinden ez-Zevzenî (486/1093,)“mehir” (ez-Zevzenî, 1993, s. 155) olarak açıklar.

Şiirde geçtiği şeklinden hareketle, mehir diye adlandırılan mal veya para, kadının kendisine ödenmemektedir. Aksine kız tarafına ödenmesinden sonra evlilik gerçekleşmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere bu adet, az da olsa bazı yörelerde hala geçerliğini sürdüren, kadın tarafına verilen “başlık parası” ile aynı manayı ifade etmektedir denilebilir. O zaman “başlık parası” âdetinin köklerinin cahiliye dönemine kadar gittiği söylenebilir.

Sonuç

Arap edebiyatında şiirin ve şairin özellikle de cahiliye döneminde özel bir yeri ve önemi vardır. Bu dönemde şiir ve şair, bugünkü anlamda dördüncü güç kabul edilen basının veya medyanın üstlendiği rolden daha etkin bir güce sahipti. İlimin yerini alıyor, insan ve toplum hayatının ve hemen hemen kültürün tamamını temsil ediyordu. Şairin, ilim adamı, eğitimci ve filozof, ahlâkî ve dinî değerlerin ortaya koyucusu olarak kabul edildiğine şahit oluyoruz.

Genelde hayatın tüm alanları konusu olan şiir, henüz yazı alet ve edevatının yaygın olmadığı bu dönemde, nesre göre ezberi kolay olması, gücü ve etkisi

nedeniyle oldukça önemli idi. Diğer taraftan yapılan şiir müsabakalarında dereceye giren şiirler, yazılı ve Kâbe'nin duvarına asılırdı. Dolayısıyla oldukça az denecek yazılı kaynak ve doküman açısından cahiliye şiirinin ayrı bir önemi haiz olduğu söylenebilir. Zira şiir; Arap edebiyatı, tarih, sosyal ve kültürel hayat, inançlar gibi konularda ilmî ve tarihî bir değere sahiptir. Bu bağlamda özellikle cahiliye şiirinde değişik şekillerde kadın tem'asının işlendiğine şahit oluyoruz. Bu noktadan hareketle şiirin, cahiliyede kadının konumunu ve statüsünün ortaya çıkarılmasında en sağlam referanslardan birisi olduğu ifade edilebilir.

Cahiliye şiirinde kadın, sevgilidir ve güzeldir. Hatta her uzvu ayrı bir güzelliktedir. Nazlıdır, endamlıdır. Onun bu özellikleri şairler tarafından başta teşbih ve istiare üslupları olmak üzere diğer edebî sanatlarla dile getirilmiştir. Mesela sevgilinin pürüzsüz yüzü, güneşe; nefesi, misk kokusuna benzetilmiştir. Sadece ona değil, yaşadığı diyara, terk ettiği evlere, artakalan kalıntılar ve izlere bile özlem duyulmuştur.

Cahiliye şiirinde anne, evladına kanat geren ve koruyan, bir sıkıntı başına gelince, onu gidermeye çalışan, kaybederse ona yas tutan, ağıt yakandır. Nitekim şiirde bu durum, nameleri tekrarlayıp, uzatan şarkıcı kadının hali, sıkıntı içindeki çocuğuna ağlayan bir anneye benzetilmiştir. Cahiliye şiirinden hareketle annenin akrabaları, onun çocuklarına öğüt vermek ve problem çıkarsa bunu büyütmemekle kendilerini yükümlü sayarlar. Yine babanın daha önce evlendiği kadımla, esir bile düşse evlenilmediğini şiirin kaynaklığından hareketle öğreniyoruz.

Cahiliye döneminde üst tabakaya ait kadınların, özgüvenleri oldukça yüksek ve gurur sahibi kimselerdi. Bu durumlarını giydikleri kaliteli ve kıymetli elbiseleri ile ortaya koyarlardı. Genelde hanımların eşlerine vefalı olması, ayrı bir meziyet idi. Ancak bazı şairlerin, sevdikleri vefasızlık gösterirse, irtibatlarını keseceklerini dile getirdiklerine de şahit olmaktayız. Kadınlardan bu dönemde, nadir de olsa, ticaretle uğraşanlar da vardı.

Değişik nedenlerden dolayı kabileler arası savaş ve baskınlarda esir edilen kadınlar, hizmetçi ve cariyeler olarak kullanılırdı. Meclis adı verilen yemekli eğlencelerin de baş aktörü idiler. Kesilen deve veya at gibi hayvanların etlerinin hazırlanıp, kızartılması veya pişirilmesi, servisi vs. hizmetçi kadınların yaptığını şiirlerden öğreniyoruz.

Arap kabileleri savaşlara çıkarken kadınlarından bir kısmını yanlarında götürür arka planda savaşa şahit olurlardı. Böylece kadınlarının esir edilip, cariyeler olarak paylaşılmasından ve ayıplanma korkusundan dolayı erkekler, daha iyi savaşlıydı. Hanımlar da eşlerinden, kendilerini düşmandan korumasını ve esir edilmemelerini isterlerdi. Aksi halde kendi eşleri olamayacaklarını açık bir şekilde ifade ederlerdi.

Mehir diye adlandırılan mal veya para, erkek tarafının, kadın tarafına ödemesinden sonra evliliğin gerçekleşmiş olduğunu şiiirlerden öğreniyoruz. Bu adet, az da olsa günümüzde hala geçerliğini sürdüren, “başlık parası” ile aynı manayı taşıdığına şahit oluyoruz. Hal böyle olunca “başlık parası” âdetinin kökleri, cahiliye dönemine kadar uzandığı söylenebilir.

Netice olarak şiiirlerden hareketle cahiliyede kadının konumunu özetlersek. O, sevgilidir, annedir, hizmetçidir, cariyedir. Eğlence meclislerinin baş aktörüdür. Savaşlarda eşlerini teşvik eden, kaybettikleri takdirde düşmanın cariyesi olacaklarıyla tehdit edendir. Dönemin üst düzey kadınları, özgüven, makam ve mevki sahibidir. Eşine karşı vefalıdır. Acıların matemini tutandır. Mehirden pay almayandır.

Kaynakça

- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed.(ts), Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahihi'l-Buhârî.Beyrut: İhyau Turâsi'l-Arabî.
- el-Bekrî.(1998). Mu'cem Mes'ta'cem. (L.Öztürk, Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1992). el-Camiu's-Sahih, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Bulut, A.(2017).el-Belâgatu'l-Muyessera, İstanbul:İFAV.
- el-Câhiz, (1975).el-Beyân ve't-Tebyîn, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Razi (ts). Ahkâmu'l-Kurân,(thk. Muhammed Sadık Gamahâvî). Kahire: Dâru'l-Mushaf.
- Ceviz, N.,Demirayak K., Yanık N. H. (2004).Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları, Ankara: Ankara Okulu yayınları.
- Çağatay, N. (1963). İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı. Ankara.
- Çetin, N. M. (1973). Eski Arap Şiiri, İ.Ü. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çeker, O. (2002). “Kız”,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.(XXV, s. 541-542). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ed-Dabî, el-Mufaddal, b. Muhammed. (1920). Dîvânu'l-Mufaddaliyyât, (Şrh. Muhammed b. Beşşâr el-Enbârî), Beyrut: Matbaatu'l-Âbâi'l-Yesûi'yye.
- Ebu'l-Ferac el-İsfehânî. (1995). el-Eğânî, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Fadıl Hasen Abbâs. (2007), el-Belâgatu funûnuhe ve Efnânuhe ilmu'l-Meâni, Amman: Dâru'l-Furkân.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakûb (1995).el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Goldziher, I. (1993). Klasik Arap Literatürü, (A. Yüksel, R. Er Çev.). İmaj Yayınları, Ankara.
- Hannâ el-Fâhûrî, (2003). el-Mûcez fî'l-Edebi'l-Arabî ve Târîhihi, Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- Hassân b. Sâbit. (2006). Dîvânu Hassân b. Sâbit(thk. Velîd İrfân), Beyrut: Dâru Sadr.
- Hazer, D. (2008) Hz. Peygamber (sav)'in Şairleri, Çorum: Hititkitap Yayınevi.

- Hitti, P.(1980). Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi, (S. Tuğ. Çev.) İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- el-Husayn, Ahmed b. Abdulaziz (1986). el-Mer'ettu'l-Muslimetu Emâme't-Tehaddiyât, Byy, Dâru'l-Buhârâ.
- İbn Abd Rabbih(ts).Kitâbu'l-I'kdi'l- Ferîd, (thk. A. Emin ve Arkadaşları), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik.(ts). es-Sîretu'n-Nebeviyyetu, (thk. Taha Abdurraûf Sad) Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- İbn Reşîk, el-Kayrâvânî. (2006). el-Umde fi Mehâsini'ş-Şi'r ve Âdâbihî, Kahire: Dâru't-Talâ'.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali. (1993). Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahihi'l-Buhârî, (thk. İbn Baz) Beyrut.
- İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mûkerrem. (1994). Lisânu'l-Arab, Beyrut:Dâru'l-Fikr.
- Döndüren, H. (1977). Delilleriyle İslam Hukuku, Konya: Mistaş Matbaası.
- Kapar, M. A. (2004), "Mev'ude", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXIX, s.491), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kazan, R. (2011). "Cahiliye Şairi Abduyeğus b. Vakkâs el-Hârîsî'nin Kendine Söylediği Mersiyesi", Ekev Akademik Dergisi, (Sayı, 46), Erzurum.
- _____ (2009). İslam'ın Evrensel Değerlerinden Ahde Vefâ, Ankara: Nobel, Yayın Dağıtım.
- Kazvinî, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman. (1980). el-izâh fi Ulûmi'l-Belaga, (thk. Muhammed Abdulmünım Hafacî). Beyrut.
- Mahmasanî, Subhi. (1979), ed-Deâimu'l-Hulkıyye, Beyrut. Byy.
- Mecdi, Vehbe ve Kâmil el-Muhendis. (1984). Mecmeu'l-Mustalahati'l-Arabiyye fi'l_Lugative'l-Edeb, Lübnan: Mektebetu'l-Lubnan.
- en-Nahhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed. (1973):Şerhu'l-Kasâidi't-Tis'î'l-Meşhûrâti, (thk. Ahmed Hattâb) Bağdat: Matbaatu'l-Hukûmeti.
- en-Nevevî, Ebû Zekerıya Yahya b. Şeref. (ts). Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, Kahire: Matbuatu'l-Mısırî,
- Salah, Rizk. (2005): eş-Şi'ru'l-Câhilî, Kahire: Dâru'l-Garîb.
- Sancak, Y. (1999). Hz. Peygamber Devrinde Şiir, Erzurum: Şafak Yayınevi.
- Sarıcık, M. (2011). İnanç ve Zihniyet Olarak Cahiliye, İstanbul: Nesil Yayınları.

- Şevki Dayf. (ts).el-Fennu ve Mezâhibuh fi'ş-Şi'ri'l-Arabî, Mısır:Dâru'l-Meârif. es-Suyûtî, (2007). el-Muzhir, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- Tâhâ Huseyn. (2001). el-Va'du'l-Hak, Kahire: Mektebetu'l-Usra.
- Tebriẓî, Ebû Bekr Yahya b. Ali. (1985):Şerhu'l-Kasâidi'l-Aşr, (thk. Abdusselam el-Hufî), Beyrut.
- et-Teftâzânî. (1304). Muhtasaru'l-Meânî, İstanbul:Salâh Bilici Kitapevi.
- Yalar, M. (2006). “Cahiliyenin Kavramsal ve Tarihsel Mahiyeti Işığında Şiirin Sosyal Arka Planı” Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, (Yaz, 23) Ankara.
- Yûsuf el-Yûsuf.(1985). Makâlât fi'ş-Şi'ri'l-CahilîBeyrut: Dâru'l-Hakâik.
- Yıldız, N. (1990). “Miras Hukuku”, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, İstanbul: Risale Basın-Yayın, (III, s. 36.)
- ez-Zevzenî, Ebû Abdullah Huseyn b. Ahmed. (1993). Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'ı', (thk. Dâru'l-Âlemiyye Komisyonu), Beyrut: Dâru'l-Âlemiyye.
- Zeydan, C. (ts).Tarihu Âdâbi'l-Lugati'l-Arabî, İstanbul: Mektebetu'l-İrşâd .